

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 24.02.2021
Published /Yayınlanma 30.04.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Başar, G. (2021). Osmanlı'dan günümüze telif hakları ve uygulamaları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(68), 975-983.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2406>

Dr. Öğretim Üyesi Gülcan BAŞAR

<https://orcid.org/0000-0003-1132-1056>

Giresun Üniversitesi, Görele Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Giresun / TÜRKİYE

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE TELİF HAKLARI VE UYGULAMALARI COPYRIGHTS AND PRACTICES FROM OTTOMAN TO PRESENT

ÖZET

Mülkiyet kavramının kökeni insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Bir yere, bir şeye sahip olmak ve bu mülkiyeti tüm tehlikelere karşı korumak ihtiyacı insan doğasının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu doğal ihtiyaç zaman içerisinde karmaşık bir süreç haline gelmiş, ülkelere, bölgelere özgü kurallar konulmasını gerekli kılmıştır. Gelişen ve değişen dünya ile birlikte günümüzde bölgesel kurallar evrensel kurallara dönüşmüş ve insanlığın ortak değeri olarak yerini almıştır. Bu çalışmada mülkiyet kavramı ve telif haklarının tarihsel gelişimine değinilmiş, sırası ile Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan telif hakları ve uygulamaları anlatılmış, günümüz Türkiye'inde gelinen son noktada geçerli kanun ve yönetmelikler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mülkiyet, Telif Hakları, Patent, Güzel Sanatlar, Osmanlı.

ABSTRACT

Possession and protecting the ownership started at a very early age in human history. Both owning and protecting properties were extremely important in the past and still are today. This issue has been very complicated during the ages and it has shown differences between countries and regions. While the world and life were changing, many rules in ownership have been developed as universal ones; and, mutual values were accepted for all humanity. In this study, the history of property ownership, patents, and copyrights were researched as well as the copyright laws and regulations before Ottoman Empire, in Ottoman Empire, and modern Turkey including the latest regulations.

Keywords: Ownership, Copyrights, Patents, Fine Arts, Ottoman.

1. GİRİŞ

Mülkiyet, kişinin sahip olduğu bir şeyi yasalar çerçevesinde kullanabilme hakkı olarak tanımlanmaktadır. "Fikri Mülkiyet" kavramı ise gerçek kişi ve / veya kurumların sahip oldukları fikirlerin bir ürün ya da eser üzerinde somutlaştırılmış biçimi olarak ifade edilir. Hukuk alan yazında mülkiyet üç grupta incelenir. Bunlar; taşınabilir malların mülkiyeti, taşınmaz malların mülkiyeti ve fikri mülkiyettir. "Fikri Mülkiyet" Telif Hakları ve Sınai Mülkiyet hakları adı altındaki iki alanı kapsar. Çalışmanın ana temasını oluşturan "Telif Hakları" kavramı, güzel sanatlara ait alanlarda insan eli ile yaratılan sanatsal ve bilimsel eserler, dijital alanlarda üretilen bilgisayar yazılımı gibi ürünler ile ilgilidir. Telif, eserin meydana gelişi ile birlikte kendiliğinden oluşur ve eserin sabine ait haklar doğurur (Cebe ve Suçin, 2014: 120-122). Bu haklar "Telif Hakları ve Uygulamaları" başlığı altında oluşturulan kanunlar ile güvence altına alınmıştır. "Telif Hakları ve Uygulamaları" temel olarak hukukçuların çalışma alanıdır. Bu alanda uzmanlaşmış hukukçular, müdahil oldukları gerçek kişi ya da kurumlar adına özel mahkemelerde davaları takip eder ve danışmanlık hizmeti verirler. Bu takip ve davalara konu olan şeyler fikir ve / veya sanat eserleridir. Bu bağlamda "Telif Hakları ve Uygulamaları" konusu bilim insanları ve sanatçıların da içinde olduğu oldukça elit ve geniş bir kitleyi yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde "Telif Hakları ve Uygulamaları" ile ilgili gelişmeler sırası ile özetlenerek aktarılmıştır.

Issue/Sayı: 68

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

1.1. İlkçağ'da Telif Hakları ve Uygulamaları

Roma, Antik Yunan, Mısır, Çin, Mezopotamya gibi İlkçağ medeniyetlerinde fikir ve sanat eserini meydana getiren kişilerin korunmadığı bilinmektedir. Aynı dönemde fikir ve sanat eseri, üzerinde yer aldığı materyalden farklı olarak algılanmamaktadır. Sanata, sanatçıya değer verilmekte ancak bu değer sosyal değer olmaktan ileriye gidememiştir. Bu nedenle de hak ihlalleri ve telif gerektiren durumlar yargı sisteminde yerini bulmamıştır. Bunun nedeni ise gösterilerde okunan şiirler, sahnelenen oyunlar, söylenen şarkılar, çalınan besteler, yapılan resimler çoğaltma vb. teknikler olmadığından eseri yaratanın elinde olması ve çok geniş kitlelere ulaşamamasıdır. Sonuç itibarı ile eser, ekonomik anlamda bir değere dönüşmediğinden hukuksal anlamda da değer oluşturmamaktadır (Tekinalp, 2005).

1.2. Ortaçağ'da Telif Hakları ve Uygulamaları

İlkçağ'da olduğu gibi Ortaçağ'da da fikri mülkiyet hakları tanınmamıştır. Bu çağda fikir ve sanat eserleri anonim olarak nitelendirilmiştir. Türk Dil Kurumu'nca (URL1) "Yazanı, yapanı, söyleyeni belli olmayan" olarak tanımlanan anonim eserler bir veya birden fazla sanatçının katkıları ile oluşsa bile ya bu kişilerden hiç bahsedilmez ya da bir kişi üzerine mal edilir. Bu eserlerin çoğaltma hakkı imtiyazlı grup olan başta kral, din adamları ve feodal beylere verilmiştir. Eser sahiplerine cüzi bir ücret ödenir ve çoğaltmalardan elde edilen gelir eser sahibine verilmesi gerektiğine dair bir kural bulunmamaktadır. Zamanla eserin üzerinde sahibinin isminin bulunması gerektiği fikri kabul görmeye başlamıştır. Böylece günümüzde "Plagiarism", "fikir hırsızlığı", "bilim hırsızlığı", "intihal" kavramları doğmuştur (Gün, 2012).

1.3. Yeniçağ'da Telif Hakları ve Uygulamaları

Yeniçağ'da eserlerin basım ve çoğaltma hakkı yerel hâkimlerin yetkilendirdiği kişi ve kurumlar tarafından yapılmıştır. Matbaanın da icadı ile basma ve çoğaltma bir iş kolu haline gelmiştir. Bu yeni iş kolu sayesinde imtiyazlı kesim hatırı sayılır derecede gelir elde etmeye başlamışlardır. Ancak bu kişiler bu haklarını sonsuz bir özgürlük içinde kullanamamışlardır. Kral, kilise, hâkimlerin aleyhine yazılan veya onların onaylamadıkları işlerin basılmasına ve çoğaltılmasına izin verilmemiştir. Tarihte sansür kavramının bu dönemde uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Eseri basan imtiyazlı yayınevlerinin eser sahiplerine ilk başta ödedikleri bedel dışında ücret ödeme zorunlulukları bulunmamaktadır. Yayınevi eserin tüm mülkiyet haklarına sahip olarak, Hâkimin müsaade ettiği süreç boyunca istediği şekilde çoğaltma yetkisine de elde etmiş sayılmaktadır (Gün, 2012).

1.4. Avrupa'da Telif Hakları ve Uygulamaları

Avrupa'da telif haklarının ilk konuşulmaya başlandığı dönem matbaanın icat edildiği 19.yüzyıla denk gelmektedir (Yüksel, 2001). Elle yazılan metinlerin kolayca basılabilmesi ve resimlerin baskı teknikleri ile çoğaltılabilir hale gelmesi eser ve telif hakları konularını da beraberinde gündeme getirmiştir.

Avrupa, 1789 Fransız İhtilali ile yepyeni bir döneme girmiştir. 1791 yılında Fransa'da yapılan bir kanun ile eser sahibi, yaşarken ve öldükten sonraki 10 yıl boyunca eserin tüm haklarını elinde bulundurma hakkına sahip olmuştur. Böylece eser ve eser sahibinin hakları koruma altına alınmıştır. Bu on yılın ardından eser kişi malı olmaktan çıkıp, kamu malı haline dönüşür (Turan, 2014).

Sanayi Devrimi ile birlikte fikri mülkiyet hakları konularında yeni bir dönem başlamıştır. Sınaî haklar olarak da adlandırılan bu haklar ile marka, patent, tasarım gibi terimlerin modern anlamları hukuk terminolojisinde yer almaya başlamıştır (Suluk ve Nal, 2012: 23).

1433'te Venedik'te ilk sınaî koruma başlamıştır. 1474'de ilk patent kanunu uygulanmaya başlanmıştır. 1624'de İngiltere'de Patent Kanunu ile ilgili 2. düzenlemeler yapılmıştır. 1709'da İngiltere'de "Kraliçe Anne Kanunu" adı ile anılan fikri mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasa ile eser sahiplerinin hakları ve süreleri belirlenmiştir. Bu yasanın kapsamı zamanla genişletilmiş, böylelikle bilim ve sanatın teşvik edilmesi amaçlanmıştır. 1957 yılında "Corry Right Act" adlı yasa, 1988 yılında ise bugün hala kullanılmakta olan "Copyright Desing and Patets Act" adlı kanun yürürlüğe girmiştir. 1710 yılında İngiltere'de çıkarılan ve Amerika'yı da bağlayan "Kraliçe Anne Kanunu" Amerika'nın tam bağımsızlığını kazanması ile birlikte değişikliğe uğramış "Telif Hakları Kanunu" adını almıştır. 1790'da Amerikan Patent Kanunu çıkarılmıştır. Yıllar içerisinde değişimini sürdüren kanun 1988 yılında "Digital Millennium Copyright Act" adı ile son halini almıştır. 1791'de "Fransız Patent Kanunu", 1793'te "Fikir ve Sanat Eserleri Üzerine Genel Kanun" ve 1957'de son olarak "Edebi ve Sınaî Mülkiyet

Hakkında Kanun” çıkarılmış ve hala kullanılmaktadır. 1937 yılında Almanya’da bu anlamda çıkarılan ilk kanun “Prusya Bilim ve Sanat Eserleri Üzerindeki Mülkiyet Hakkının Korunması Kanunu”dur. 1965 tarihinde yapılan, 1985’te revize edilen ve “Telif Hakkı ve Komşu Haklar Hakkında” adlı kanun hala kullanılmaktadır (Gün, 2012).

1.5. Osmanlı İmparatorluğu’nda Telif Hakları ve Uygulamaları

Osmanlı İmparatorluğu’nda hukuk sisteminin 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar şeri ve örfi hukuk sistemine dayandığı bilinmektedir (Doğan, 2019: 195). Bu süreçten sonra Avrupa’da görülen hukuk uygulamaları yavaş yavaş imparatorluk sınırlarında görülmeye başlanmıştır. Ancak Avrupa’dan aynen alınıp uygulanmak istenen hak ve özgürlükler, Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceğine ve hanedana yönelik tehditler içermektedir (Gencer, 2004: 94). Bu nedenle 1856’da basım evlerinde yapılan yayınların kontrol edilip, denetlenmesi için memurlar atanmıştır. 1857 yılında ise “Matbaa Nizamnamesi” ile “İsteyen herkesin istediği kitabı bastırması işlemi.” devlet iznine bağlanmıştır. Matbaa Nizamnamesi adlı kurallar dizisinin hemen ardından 1857 yılında “Telif Nizamnamesi” adlı kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Altı maddeden oluşan bu nizamnamede Matbaa Nizamnamesi ile konulan kısıtlamalar kaldırılmıştır. Eser sahibine ömür boyu sürecek imtiyazlar tanınmıştır. Eser sahibi ile başta yapılan anlaşma süresi ve sayısı dışında basım yapan kişilerin cezalandırılması öngörülmüştür. Ancak, Telif Nizamnamesi, telif hakları ihlalinde verilecek cezaları içermemektedir. Bu eksiklik 1858 yılında düzenlenen “Ceza Kanunname-i Hümayun” adlı kanunun 241. Maddesi ile giderilmiş ve telif hakkı ihlallerine karşı ciddi yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenleme ile eser sahibinin izni olmadan basım yapan kişi veya şirketler, bu durumu bilerek eser satanların beş mecdiye ile 100 mecdiye arasında para cezasına çarptırılacağına dair ifadeler yer almaktadır. Telif Nizamnamesi ile eser sahibine eserden doğan haklarını başkasına devretme imkânı sağlar. Devlet tarafından basılan eserlerde devletin eser sahibine telif hakkı olarak bedel ödeme yükümlülüğü vardır. Devlet adına kurulan “Maarif Meclisi” bu işleri yürütmek adına görevli ve yetkili kılınmıştır (Demirel, 2004).

1857 Telif Nizamnamesi’nden eser sahibinin, eserden doğan telif haklarını eser koruma süresi içerisinde istediği kişiye devredebileceği hükmüne yer vermektedir. Eser sahibinin vefat etmesi halinde, eseri korumak için tanınan süre bitmemiş ise eserden doğan telif hakları mirasçılara kalmaktadır. Nizamnamede tercüme edilen eserlerin koruma süresi 20 yıl olarak belirtilmiştir. Çevirisi yapılan eserlerin başkaları tarafından da çevrilmesinde sakınca yoktur. Çeviri eser devlet tarafından satın alındığı durumlarda eseri basmak isteyen kişi Maarif Nezareti’nden izin almak zorundadır. Bu izni almayanların Ceza Kanunname-i Hümayun’un 241. Maddesi gereği cezalandırılacağı ifade edilmektedir. 1864 yılında Fransız Basın Yasası’nın etkilerini taşıyan Matbuat Nizamnamesi ve 1869 Maarif Umumiye Nizamnamesi ile devletin eğitim sistemi iyileşmiş ve basılı kitap sayısı hatırı sayılır şekilde artmıştır. 1870 Telif ve Tercüme Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu’nda telif hakları kavramının gelişiminde sürekliliği sağlaması bakımından önemlidir. “Telif Nizamnamesi” ile “Telif ve Tercüme Nizamnameleri” birbirlerinin tamamı niteliktedirler. Telif ve Tercüme Nizamnamesi’nde küçük çocukların okulları için gerekli olan kitapların hazırlanmasındaki kuralları içermektedir. Kitaplar yarışma, sipariş ve satın alma yolu ile elde edilmektedir. Bu uygulama, dönemin gelişmiş ülkelerinin kültür hayatı ve telif hakları ile eşzamanlılık ve benzerlik göstermektedir. Ancak tercüme eserlerin orijinal eserlerden tamamen ayrılmayan, çevirenin de katkıları ile yaratılan fikri ürünler olarak kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Yarışma kazanan, sipariş edilen ya da satın alınan kitaplar için eser sahiplerine telif ücreti ödenmesi karara bağlanmıştır. Tercüme edilen eserlerin Maarif Meclisi denetiminden geçme zorunluluğu da Osmanlı’da ilk sansür uygulaması olarak nitelendirilmektedir. Telif Nizamnamesi yeni eklemelerle iki defa revize edilmiştir. Bunların ilki 1872 yılında yapılmıştır. Yapılan ek düzenleme ile eser sahibinin eser üzerindeki haklarını koruma süresi 40 yıl olarak belirlenmiştir. 1876 yılında yapılan 2. düzenleme ile Telif Nizamnamesi kitapları büyük ve kapsamlı kitaplar ve diğerleri olarak ayırmış, büyük ve kapsamlı kitapların cilt sınırlaması olmaksızın, en az 800 sayfa ve her sayfada en az 37 satır bulunması zorunluluğu konulmuştur. Büyük ve kapsamlı kitaplara ek olarak içerisinde en az 50 şablon, harita, atlas bulunan, her sayfası en az 21 satırdan oluşan ve en az 200 sayfaya sahip kitapları basmak isteyen kişi ve kurumlara da 4 yıl süre tanınmıştır. Bu düzenleme ile basım hakkını alan kişi ve kurumların ilk bir buçuk yıl içerisinde kitabı basamamaları halinde yaşıyorsa eser sahibi, değil ise mirasçuları eseri basım hakkını geri alabilir ve başkalarına devredebilirler. Ancak kitabı basma hakkını elde eden kişinin vefat etmesi halinde basım hakkı vefat eden kişinin mirasçılara devrolur. Bu

sürenin 4 yıl olarak belirlenmesinin sebepleri maliyeti düşürmek ve kitap basımını çoğaltmaktır. Telif ve Tercüme Nizamnamesi, 1879 yılında Maarif Nezareti'nde Telif ve Tercüme Dairesi'nin kurulmasına sebep olmuştur. Tercüme kitap sayıları ile birlikte batılı birçok kavram Osmanlı sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamına girmeye başlamıştır. Telif ve Tercüme Nizamnamesi ile birlikte fikri haklarla birlikte sınaî haklar kavramları da Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlanmış ve koruma altına alınmıştır. Nizamname incelendiğinde fikri ürünlerin kendi başlarına değer görmedikleri, üzerine cisimlendikleri nesnelere ile maddi mal olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Çakmak, 2007; Bozbel, 2012).

Osmanlı İmparatorluğu 1871 yılında "Alamet-i Farika Nizamnamesi" ile devlet olarak dünya marka sistemi içerisinde yerini almıştır. 1879'da ise İhtira Beratı Kanunu ile dünya patent sistemine dâhil olmuştur (Akay, 2012: 5). 1857'de Fransa, 1858'de Avusturya, 1862'de İngiltere, 1868'de İtalya, marka ve patent alanında kanunlar çıkarmışlardır (Ercan, Başaran Öztürk, Demirgüneş, Başcı ve Küçükkaplan, 2020: 5). Tüm bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun fikri mülkiyet hakları alanında gelişmeleri takip ettiğine delil niteliğindedir.

Telif hukuku alanındaki 1857'de "Telif Nizamnamesi"nin ardından yapılan en kapsamlı düzenleme 8 Mayıs 1910 yılında çıkarılan "Hakkı Telif Kanunu"dur. Bu tarih II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetleme iktidarı dönemine denk gelmektedir. Gerçek anlamda ilk fikir ve sanat eserleri kanunu Hakkı Telif Kanunu'dur. Bu kanun ile ilk kez telif hakkı kavramı tanımlanmıştır. Bugüne kadar sadece kitaplar için oluşturulan düzenlemeler 1910'dan sonra resim, heykel, plan, harita, mimarlık çizimleri, coğrafik- topografik tasarımlar dâhil birçok alanı kapsar hale gelmiştir. Bu kanun ile kitapların basılması, satılması, tercüme edilmesi, yazılı bir metnin sahnede sergilenmesi, eğitim sunumları, vaaz, nutuk, konferans verilmesi gibi birçok konu telif haklarının çalışma alanı olarak kabul edilmiştir. Bir eserin birden fazla sahibi olabileceği ve eserlerin kullanılmak istenmesi durumunda yaşıyor ise eserin sahip veya sahiplerinden, yaşamıyorlarsa mirasçılardan izin alınması gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu kanun ile kitap ve müzik eserlerinde koruma süresi eser sahibinin yaşamı boyunca ve vefatından sonra 30 yıl eklenerek hesaplanmıştır. Harita, hat, çizim, topoğrafya çalışmaları için de eser sahibinin yaşamı ve vefatından sonra 18 yıl koruma hakkının sürdürüğü ifade edilmektedir. Çeviri yapılan kitaplarda yazarın/ çevirmenin yaşamı boyunca ve ölümünün ardından 15 yıl süre ile hakkı korunmaktadır. Bir eser birden fazla kişinin ortak çalışması ile tercüme edilmiş ise eseri tercüme eden tüm tercümanların hak sahibi oldukları hükme bağlanmıştır. Bir kurumda çalışan ve kurum adına çeviri yapan kişinin eser üzerinde telif hakkı alamayacağı öngörülmüştür. Mektup yazan kişi yaşıyorsa kendi, vefatı halinde ailesinin izni olmaksızın mektupların yayınlanmasının yasak olduğu görülmektedir. Ülkenin kültürel ve manevi değerleri için önem arz eden eserlerin sahibinin ölümünün ardından piyasada eserin tükenmesi, mirasçılardan ihmalleri veya eseri bastırmaya ekonomik anlamda güçlerinin olmaması durumunda mirasçılardan eser üzerindeki telif hukuku açısından hakları gözetilerek yetkili devlet organı olan Maarif Nezareti'nde eser bastırılır ve dağıtılır. Aynı şekilde sahibi belli olmayan eserler Maarif Nezareti tarafından 10-15 yıllığına üçüncü bir imtiyaz sahibine verilir. Bu basımı yapacak olan kişi ilk bir yıl içerisinde eseri basmalıdır. Basamadığı takdirde Maarif Nezareti'nin imtiyazı geri alma yetkisi bulunmaktadır. Bu kanunda basım imtiyazı alan kişinin vefatı durumunda imtiyaz sahibinin mirasçılarının yasal süresi içerisinde imtiyazı elinde bulundurma ve kullanma hakları bulunmaktadır. Eserlerin kayıt altına alınması amacı ile uygulanan Hakk-ı Telif Kanunu ile eserlerin tescil edilmesi planlanmıştır. Bu amaçla merkez İstanbul'da Maarif Nezareti, taşrada ise Maarif Müdürlükleri yetkili organ olarak görevlendirilmiştir. Kayıt Tescil işlemleri bir çeyrek Osmanlı Altını karşılığında yapılmaktadır. Kayıt Tescil Defteri eser sahibinin adı soyadı, eserin adı, konusu gibi bilgiler içerir ve eser sahibinin defteri imzalaması ile neticelenir. Bu işlem sonunda eser sahibine kayıt- tescil belgesi düzenlenerek verilir. Bu kanuna göre bir eserin sahibinin kim olduğu konusunda anlaşmazlık olması durumunda, olay mahkemeye intikal eder ve eser sahibi mahkemece tespit edilir. Mahkemenin sonuçlanmasının ardından sonuç gazetelerde halka ilan edilir. Kanun, çeşitli fikir ürünlerini sınırlayıcı bir biçimde korumuştur. Eser üzerindeki hakların doğumu ve kullanılması tescil şartına bağlı tutulmuştur. Hakkı Telif Kanunu'nda eser sahibi eser üzerindeki haklarını süreli ve süresiz olarak tamamen bir başkasına devredebilir hükmü bulunmaktadır. Ancak bu durumu Maarif Nezareti ya da Maarif müdürlüklerinde yarım altın ücret karşılığında kayıt altına aldırma yükümlülüğü vardır. Devir işlemi yapan ancak, bu durumu resmen kayıt altına aldırmayanlar hakkında bir buçuk altın tutarında cezai işlem yapılacağına dikkat çekilmektedir. Hakkı Telif Kanunu ile 1858 tarihli Ceza Kanunname-i

Hümayunu'nun 241. Maddesi hükümsüz bırakılmıştır. Bu kanun, eser sahibinin manevi hakları ile fazla ilgilenmeksizin, daha çok mali hakların düzenlenmesini içermektedir. Bu kanun ile eser sahibinin izni olmadan eser üzerinde değişiklik yapılamayacağı belirtilmektedir. İlk defa açıkça "Korsan"lığın tanımı yapılmıştır. Korsan işlem yapanlar hakkında para ve hapis cezası gibi işlemlerin yapılacağı ifade edilmiştir. Bir eseri, eser kullanma hakkı elinde bulunan kişiden izinsiz olarak kullananlar hakkında 1 haftadan 2 aya kadar hapis ve 25'den 100 adet Osmanlı Altını'na kadar para cezası verilmesine hükmedilmiştir. Korsan imal edilen malzemeyi ithal edenlerin 25'den-100 adet Osmanlı Altını'na kadar, korsan ürün olduğunu bilerek satanların 5'ten -25 adet Osmanlı Altını'na kadar para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu kanunda telif hakkı ihlalleri durumunda hak kaybına uğrayan tarafın karşı tarafa tazminat davası açma hakkı bulunduğu ibaresi de yer almaktadır. Bu kanuna göre basılmamış eserler haczedilemez. Telif haklarını içeren suçların şikâyetine bağlı suçlar olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Kanunun uygulanmaya başlandığı tarihten önce yapılan ihlallere dönük işlem yapılmayacağı ancak uygulama tarihinden itibaren yapılan ihlallerde yaşıyorsa hak sahibi, vefatı halinde mirasçılardan izin alma zorunluluğu olduğu, aksi durumda ceza işlemleri yapılacağı açıkça beyan edilmiştir (Turan, 2016; Çakmak, 2007: 221-234).

1.6. Türkiye Cumhuriyeti'nde Telif Hakları ve Uygulamaları

Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanan Hakkı Telif Kanunu 1 Ocak 1952 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. 1952'de Milli Eğitim Bakanlığının talebi ve İstanbul Hukuk Fakültesinin talimatıyla Profesör Ernst Hirsch tarafından 5846 Sayılı "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu" hazırlanmıştır. Bu kanun 1952 yılında yürürlüğe girmiş, 1983, 1995, 2001, 2004, 2007 ve 2008 tarihlerinde değişikliklere uğrayarak günümüze kadar yürürlükte kalmıştır (Cebe ve Suçin, 2014: 123).

1887 yılında yürürlüğe giren "Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi" telif hakları ve uygulamaları ile ilgili yapılan ilk uluslararası sözleşmedir. Türkiye Cumhuriyeti Bern Sözleşmesi'ne katılma taahhüdü vermiş, bu katılım ancak 1951 yılında gerçekleşmiştir (Hırş, 1950: 135). 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti tarafından atılan çok önemli bir adımdır. 1967 yılında kurulan Dünya Fikrî Mülkiyet Teşkilatı (WIPO)'na Türkiye Cumhuriyeti'nin katılımı 14 Ağustos 1975 tarih ve 7/10540 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile sağlanmış ve WIPO üyeliği günümüze kadar devam etmiştir (Bozbel, 2012: 11). Türkiye Cumhuriyeti için bir diğer önemli dönüm noktası Avrupa Birliği'ne üye olmak amacı ile yapılan düzenlemelerdir. Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği müktesebatına uyum düzenlemelerine gitmiş, bu amaçla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda 1995 yılında 4110 sayılı Kanun ile 2001 yılında da 4630 sayılı Kanun ile ve en son olarak da 2004 yılında 5101 sayılı Kanunla değişiklikler yapmıştır (Taş, 2006: 88).

İlk 10 Mayıs 2012 tarih, 28288 sayı ile Resmi Gazete'de yayınlanan "İstisna Sözleşmesi Yönetmeliği" adını TDK'nın sanat ve maharet göstererek bir şeyi meydana getirmek olarak tanımladığı Arapça "istisna (eser)" kelimesinden almaktadır (URL1). Eser kavramı ilk olarak bu sözleşme nedeni ile Borçlar Kanunu 355. madde ile düzenlenmiştir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile yeni bir tanımlama yapılmış ve eser türleri Sınırlı Sayma Kuralına göre; İlim ve Edebiyat Eserleri, Musiki Eserleri, Güzel Sanat Eserleri, Sinema Eserleri ve Sinema Eserleri olarak dört ana başlık altında toplamıştır. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre eser yaratıldığı andan itibaren manevi ve mali haklar, eser sahibi için kendiliğinden oluşur. Hukuki olarak başka bir şartı yoktur. Sınırlı Sayma Kuralında belirtilen alanlar dışında işlenmeler ve derlemeler orijinal eserden bağımsız bir eser olarak kabul edilmeseler de bu eseri oluşturan kişinin özelliklerini taşıyan bir fikrî emek sarf edildiği düşünüldüğünden Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu koruması altına alınmışlardır. İşlenme ve derlemeler de işleyen, sinema eserlerinde yönetmen, özgün müzik bestecisi, senaryo yazarı, diyalog yazarı ve animatörler Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre birlikte eser sahibi olarak kabul edilirler. Bu durumun istisnaları vardır. Bir eseri meydana getirmediği halde işveren ve tüzel kişilere de Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) m.18/II ve m.10/IV hükmü gereğince, eser sahipliğinden doğan malî hakları kullanma yetkisine sahip olur. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, eser sahipliğinden doğan hakları iki grupta inceler. Bahsedilen haklar Sınırlı Sayma Yöntemi ile Manevî Haklar ve Mali Haklar şeklinde iki kategoriye ayrılır. Sınırlı Sayma Yöntemi İle Eser Sahipliğinden Doğan Manevî Haklar Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu madde 14, 15, 16, 17 ile düzenlenmiştir. Bu haklar; 1.Eseri Kamuya Sunma Hakkı, 2. Adın Belirtilmesi Hakkı, 3. Eserde Değişiklik Yapılmasını Yasaklama Hakkı, 4. Eser Sahibinin Zilyet ve Malike Karşı Haklar. Eser ve eserin yaratıcısı arasındaki manevî nitelikteki ilişkiden kaynaklanan, üzerlerinde herhangi bir taahhüt ve tasarruf işlemi yapılamayan haklar manevi haklar olarak adlandırılır. Sınırlı Sayma Yöntemi

İle Eser Sahipliğinden Doğan Mali Haklar Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu madde 21, 22, 23, 24, 25 ve madde 45 ile düzenlenmiştir. Bu haklar;1. İşleme Hakkı, 2. Çoğaltma Hakkı, 3. Yayma Hakkı ile Kiralama ve Kamuya Ödünç Verme Hakkı, 4. Temsil Hakkı, 5. İşaret, Ses ve/veya Görüntü Nakline Yarayan Araçlarla İletim Hakkı, 6. Pay ve Takip Hakkı. Eserin yaratıcısına eserinden ekonomik olarak yararlanma yetkisi veren haklar ise mali haklar olarak adlandırılır. Eser sahibi Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda belirtildiği şekli ile taahhüt ve tasarruf işlemleri yaparak eserinden ekonomik faydalar elde edebilir (Uygur, 2004: 31-32, 181).

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile eser sahiplerinin haklarını düzenlemiştir. Kanuna göre; eserden eser sahibinin izni ve bilgisi olmadan üçüncü kişiler yararlanamazlar. Bu üçüncü kişilerin hangi eserlerden, hangi koşullarda, hangi sınırlarda yararlanacakları kesin olarak belirtilmiştir. Kanunun belirttiği istisnai sınırlar içinde eser kullanımı durumlarında hukuka aykırılık durumu ortadan kalkar. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, eser sahibinin maddi ve manevi haklarını koruma sürelerini de net olarak ifade etmektedir. Bu kanuna göre eser sahibinin hayatta olduğu süre ve ölümünün ardından 70 yıl boyunca eserden kaynaklanan maddi ve manevi hakları devam eder. Tüm eser gruplarında belirtilen eser koruma süresi sona erdiğinde, eser herkesin kullanımına açılır. Kanun, eser sahibinin ölümünün ardından eserden elde edilen maddi hakların devam etmesi halinde, eserin manevi haklarının da devam ettiğini kabul eder. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu madde 30'da yer alan hükme göre eser sahibinin haklarının kamu düzeni ile kısıtlanması, eserin eser sahibinin izni alınmaksızın bir resmi makam tarafından kullanılması, bu hakların kullanılmasının denetime bağlanması veya yasaklanması durumlarını düzenler (Güner, 2016: 1926-1932).

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37. maddeleri ile genel menfaat ya da kamu yararı nedeni ile düzenlenen kısıtlama nedenleri sıralanır. Kanunda mevzuat ve içtihatlardan herkesin yararlanması, kamuya açıklanması yararlı olan söz ve nutukların herkes tarafından bilinmesi olanağının yaratılması, kültür ve sanat ürünlerinin eğitimin ve toplumun hizmetine sunulması, bilimin yaygınlaştırılması, günlük olaylardan kamunun bilgilendirilmesi gibi gerekçeler, kısıtlama nedenleri olarak ifade edilir (Uygur, 2004: 93, 118, 195).

Eser hırsızlığı anlamına gelen “intihal” durumu Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, İktibas Serbestisi Hükümü, madde 35 ile tanımlanmıştır. Bu maddede intihal sınırına gelmeden yasal olarak alıntı yapma koşulları belirtilmiştir. Aksi durumda eser sahiplerinin hakları açıkça ihlal edilmiş sayılır (Ceritoğlu Sengel, 2009: 75-77).

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, madde 41 “Özel Menfaat” ana başlığı altında düzenlenmiştir. Madde 41'de eser sahiplerinin haklarının kısıtlama nedenleri ve eser sahiplerinin haklarının hangi şartlarla üçüncü kişilere açıldığı durumlar yer almaktadır. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yer alan kısıtlama nedenleri ve ilgili maddeler 1. madde 38 ile bilgisayar programlarının da dâhil edildiği şahsen kullanma, 2. madde 40 ile Güzel Sanat eserlerinin kopya ve teşhiri, 3. 5101 sayılı Kanun başlığı altında yapılan düzenleme sonucunda madde 41 ile umuma açık mahallerde eser, icra, fonogram, yapım ve yayınların kullanılması ve/veya iletilmesine ilişkin esaslar, 4. 51012 sayılı Kanun'a yapılan ek madde 11 ile engelliler lehine eser sahibinin haklarının kısıtlanması durumu aktarılır. Yapılan kısıtlamalar nedeni ile üçüncü kişilere verilen yararlanma hakkı asla eser sahibinin haklarının kaybı olarak nitelendirilemez. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 5101 sayılı Kanun'a eklenen yeni hükümler ile telif hakları ve uygulamaları alanında yaptırımlar ağırlaştırılmış, Kültür ve Turizm Bakanlığının kontrol ve denetimleri arttırılmıştır. Dijital alanın kolay, yaygın ve kontrolsüz olarak kullanılması ihlallerin artmasına sebep olmaktadır. Ağır hukuki yaptırımlar ve bakanlığın yaptığı denetimler yanında meslek birliklerinin üstün çabaları ile Telif Hakları ve Uygulamaları alanında değişim ve gelişimlerin sürdüğü görülmektedir (Uygur, 2004: 11, 112, 118, 184, 196; Karaaslan, 2020: 45-46).

1.7. Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan ve Faaliyet Gösteren Meslek Birlikleri

Telif haklarından doğan mali hakların toplanması ve dağıtılması amacı ile oluşturulan ilk meslek birlikleri 1986 yılında kurulmuştur. Zamanla toplumun bilinçlenmesi, uluslararası anlaşmaların kabul edilmesi, meslek birliklerinin gelişerek güçlenmeleri neticesinde birlikler çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Sinema, Tiyatro, Müzik, İlim ve Edebiyat, Radyo-Televizyon alanlarında hizmet veren toplam 26 meslek birliği bulunmaktadır.

Sinema Alanında Hizmet Veren Meslek Birlikleri: BSB (BSB Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 1999; SESAM (Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 1986; SETEM (Sinema ve Televizyon Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 2003; SİNEBİR (Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 2006; FİYAB (Film Yapımcıları Meslek Birliği), 2005; SE-YAP (Sinema Eseri Yapımcıları Meslek Birliği), 2007; TESİYAP (Televizyon ve Sinema Filmi Yapımcıları Meslek Birliği), 2003; BİROY (Sinema Oyuncuları Meslek Birliği), 2009; ASİTEM (Anadolu Sinema ve Televizyon Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 2012; SENARİSTBİR (Senaryo ve Diyalog Yazarı Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği).

Müzik Alanında Hizmet Veren Meslek Birlikleri: MESAM (Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 1986; MSG (Musiki Eseri Sahipleri Grubu Meslek Birliği), 1999; MÜYOR-BİR (Müzik Yorumcuları Meslek Birliği), 2000; MÜZİKBİR (Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği), 2008; MÜ-YAP (Mü-Yap Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği), 2000; MÜYA-BİR (Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği), 2006.

İlim Edebiyat Alanında Hizmet Veren Meslek Birlikleri: BESAM (Bilim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 2000; İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 1986; BİYESAM (Bilişim ve Yazılım Eser Sahipleri Meslek Birliği), 2005; ÇEVBİR (Çevirmenler Meslek Birliği), 2006; YAYBİR (Yayıncılar Telif Hakları ve Lisanslama Meslek Birliği), 2006; BYM (Türkiye Basım Yayın Meslek Birliği), 2007; DEKMEB (Ders ve Kültür Kitapları Yayıncıları Meslek Birliği), 2013; EĞİTİMYAYBİR (Eğitim Yayıncıları Meslek Birliği).

Radyo Televizyon Alanında Hizmet Veren Meslek Birliği: RATEM (Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği), 2001.

Güzel Sanatlar Alanında Hizmet Veren Meslek Birliği: GESAM (Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), 1986.

Tiyatro Alanında Hizmet Veren Meslek Birliği: TOMEB (Tiyatro Oyuncuları Meslek Birliği), 2004. YAYFED (Yayımcı Meslek Birlikleri Federasyonu), 2011.

1995 yılına kadar meslek alanlarında sadece bir meslek birliğinin kurulmasına izin verilirken, 1995'te yapılan düzenleme ile birden fazla meslek birliğinin kurulmasına imkân tanınmıştır (Çetin, 2017).

2. SONUÇ

Psikolog Maslow'un 1943 yılında yapmış olduğu "İhtiyaçlar Hiyerarşisi" adlı çalışmasında, insanın kendini gerçekleştirme ve kişiliğini geliştirme için bazı temel ihtiyaçlarının karşılanması zorunlu olduğuna dikkat çeker. Bu ihtiyaçları kategorize eder ve sıralar. En alttan başlayarak fizyolojik gereksinimler, güvenlik gereksinimi, ait olma, sevgi, sevecenlik gereksinimi, saygınlık gereksinimi, en son ve üst sırada ise kendini gerçekleştirme gereksinimi bulunur. İkinci sırada yer alan güvenlik gereksinimi adlı kategoride beden, iş, kaynak, ahlak, aile, sağlık ve mülkiyet güvenliği kavramları yer alır (Kula ve Çakar, 2015: 192-199). Bu ikinci basamaktaki ihtiyaçları gideremeyen birey bir üst basamak ihtiyaçların doyumuna gereksinim duymaz ve o basamakta takılı kalır. Burada yer alan mülkiyet hakkının varlığı insanın kendisini gerçekleştirmesinde, adalet ve hukuka güveni kazanmasında, yapım ve yaratım sürecinde verimli olmasını sağlamaktadır. Vatandaşlarına bu güveni temin eden devletlerin yaptıkları yasalar ve bu yasaların doğru uygulamaları yolu ile hem kişilerin ruh ve beden sağlıklarını korudukları hem de kendini gerçekleştiren, yaratıcı, başarılı sanatçı ve bilim insanı yetiştirdikleri görülmektedir. Maslow'un temel ihtiyaçlar listesinde yer alan "Mülkiyet" kavramı görüldüğü üzere toplumların da vazgeçemedikleri, önemle üzerinde durdukları, zamana ve şartlara göre değişim ve gelişim gösteren, beraberinde telif hakkı ve uygulamalarını da getiren bir olgudur. Bu değişim ve gelişim tarihsel süreç takip edildiğinde rahatlıkla görülmektedir.

Avrupa'da 19 yüzyılda matbaanın icadı ile resmi olarak gündeme gelen telif hakları ile ilgili uygulamaların, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839'daki Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından yavaş yavaş gündeme geldiği ve günümüze kadar değişip, gelişerek son şeklini aldığı görülmektedir. 8 Mayıs 1910 yılında çıkarılan "Hakkı Telif Kanunu" adlı kanun, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da kapsayan ve 1 Ocak 1952'ye kadar uzanan 42 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Bu tarihten itibaren hazırlanan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun, çağın gerekleri ve gelişmeler ışığında 1983, 1995, 2001, 2004, 2007 ve 2008 yıllarında 6 defa değişikliğe uğrayarak günümüze kadar ulaştığı görülmektedir.

Toplumsal bilinçlenme, mesleki örgütlenmelerin sağladığı olanaklar, hukuk alanında yapılan uyum ve yenilenme çalışmaları ve devlet desteği ile telif hakları ve uygulamaları alanında gelişmeler devam etmektedir. Telif hakları ve uygulamaları kavramı, var olma nedenleri ve sonuçları bakımından yalnızca hukuki çerçevede ele alınan bir durum olmayıp, etik ve ahlak çerçevesinde ele alınması gereken evrensel bir olgudur.

KAYNAKÇA

- Akay, T. (2012). Osmanlı Devleti'nde Arma-i Osmânî ve Tuğrâ-yi Hümâyûn'un Alâmet-i farika olarak kullanımı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(9), 1-15.
- Bozbel, S. (2012). *Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku*. 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş.
- Cebe, R. ve Suçin, H. (2014). Fikir ve sanat eserleri kanununun kısa tarihçesi ve eser üreticileri açısından önemi. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 2(1), 120-127.
- Ceritoğlu Sengel, F. (2009). *Fikir ve Sanat Eserleri Hukukunda İntihal ve Esinlenme*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Çakmak, D. (2007). Osmanlı telif hukuku ile ilgili mevzuat. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 191-234.
- Çetin, D. (2017). Türkiye'de sinema eser sahipleri ve bağlantılı hak sahipleri tarafından kurulan meslek birlikleri. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 24-41.
- Demirel, F. G. (2004). Osmanlı Devleti'nde kitap basımının denetimi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 4, 89-104.
- Doğan, İ. (2019). Klasik Osmanlı mahkemeleri. *Kafdağı Dergisi*, 4(2), 194-217.
- Ercan, K., Başaran Öztürk, M., Demirgüneş, K., Başcı, E.S. ve Küçükkaplan, İ. (2010). *Marka Değerinin Tespiti*. Ankara: İMKB.
- Gencer, B. (2004). Osmanlı'da meşruiyet tabakalaşmasının oluşumu. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65-100.
- Gün, B. (2012). *Fikri Mülkiyet Hukukunun Tarihsel Gelişimi (Makale, Belgesel Sinema Kitabı 2008)*, <http://gunhukuk.com/portfolio/fikri-mulkiyet-hukukunun-tarihsel-gelisimi/> 20.02.2021 tarihinde erişilmiştir
- Güner, U. (2016). Hak sahibinin izni olmaksızın eserin umuma iletilmesi suçu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 1925-1950.
- Hırş, E. (1950). Bern sözleşmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 130-145.
- Karaaslan, P. (2020). Sosyal medyada kullanılan caps'lerin telif hukuku boyutu ve yasal düzenlemelerin yeterliliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(3), 41-65.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Bartın Üniversitesi İİ BF Dergisi*, 6(12), 191-210.
- Suluk, C. ve Nal, T. (2012). Genel bilgiler. S. Karahan, C. Suluk, T. Saraç ve T. Nal (Haz.). *Fikri Mülkiyet hukukunun esasları içinde* (ss. 1-36). Ankara: Seçkin
- Taş, S. (2006). Fikri ve sınai mülkiyet alanındaki sorunlar, gelişmeler ve Türkiye-AB ilişkileri açısından bir değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 88-94.
- Tekinalp, Ü. (2005). *Fikri Mülkiyet Hukuku*. İstanbul: Arıkan Yayınları.
- Turan, M. (2014). Fikir ve sanat eserleri kanununda eser çeşitleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Bilgi Dünyası*, 15(1), 125-158.
- Turan, M. (2016). Çağlar boyu düşünce özgürlüğü: Türkiye'de ve dünyada telif haklarının tarihsel gelişiminin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(2), 206-235.

Uygun, A. (2004). *Eser Sahibine Tanınan Haklara Getirilen Kısıtlamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yüksel, M. (2001). Fikri mülkiyet haklarının tarihsel temelleri. *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, (2), 97-101.

URL 1 Türk Dil Kurumu [TDK]), (t.y.), <https://sozluk.gov.tr/>, 15.02.2021 tarihinde erişilmiştir.